

Yayın Geliş Tarihi: 20.01.2016
Yayına Kabul Tarihi: 25.03.2018
Online Yayın Tarihi: 05.06.2018
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.421585>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 20, Sayı: 1, Yıl: 2018, Sayfa: 73-84
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Derleme Makalesi

ANALİTİK MARKSİZMİN SÖMÜRÜ OLGUSUNA YAKLAŞIMININ BİR ELEŞTİRİSİ

Sibel KİBAR*

Öz

Analitik Marksizm Marksizmin metafizik öğelerini ayıklayıp, daha analitik argümanlara dayanan bir Marksizm ortaya koyma hedefinde Anglosakson Marksist bir okuldur. Bu okunun önemli temsilcileri, Cohen, Elster ve Roemer, Marx'ın sömürü kavramını yeniden ele almış ve sömürünün artı-değere el konulması olarak tanımlanmasına karşı çıkmışlardır. Onlara göre, ürünün değeri belirleyen o ürünün yaratılmasında harcanan emek zaman miktarı değil, pazardaki karşılığıdır. Bu çalışmada, Marx'ın kapitalizme yönelik eleştirisinin özünü oluşturan artı-değer sömürüsü kavramının Marksizmden soyutlanamayacağı iddia edilmektedir. İşçinin ortaya koyduğu emek bir değer yaratır ancak işçi, bir sözleşmeye imza atarak buna razı olsa bile, ürettiği değer karşılığını alamaz. Zaten kapitalist sermaye birikimi, bu artı-değere el konulmasıyla kar etme biçiminde gerçekleşir. İşçilerin kapitalizm koşullarında, ürettikleri değere el konulmasına rıza göstermekten başka seçenekleri yoktur. Dolayısıyla, ortada bir sözleşmenin olması sömürünün olmadığını göstermez. Artı-değer sömürüsü kapitalist üretim biçimine içkindir, sömürü olmayan bir kapitalizm düşlemek eşitlikçi liberalizmin idealini yinelemektir ve de Marksizmin özüne kesinlikle aykırıdır.

Anahtar Kelimeler: *Analitik Marksizm, Sömürü, Artı-Değer, Emek, Kapitalizm.*

A CRITIQUE OF ANALYTICAL MARXISM'S APPROACH TO EXPLOITATION

Abstract

Analytical Marxism is an Anglo-Saxon Marxist school which eliminates metaphysical components of Marxism and grounds it by analytical arguments. Important representatives of this school, Cohen, Elster and Roemer discuss Marx's concept of exploitation and oppose the definition that exploitation is simply appropriation of surplus value. Accordingly, value of a product is not determined by labor time spent on it but its equivalent in market. In this study, it is claimed that the concept of exploitation of surplus-value, core of Marx's critique against capitalism, cannot be separated from Marxism. Labor

---

* Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, skibar@kastamonu.edu.tr

creates an amount of value but the worker cannot take his/her labors' equivalent although he/she volunteered for this appropriation by giving consent. Capitalist accumulation profits through appropriation of the surplus value. Within a capitalist system, workers have no chance other than compliance to labor contracts which presuppose seizure their surplus value. Thus, the presence of a volunteered agreement does not indicate that there is no exploitation. Exploitation of surplus value is immanent in the capitalist mode of production. Dreaming a version of capitalism exploits no one is only a repetition of the ideals of egalitarian liberalism but it is certainly against to the core of Marxism.

Keywords: Analytical Marxism, Exploitation, Surplus Value, Labor, Capitalism.

GİRİŞ

Analitik Marksizm Marksizmin içerisindeki tarihselci, diyalektik ve bütünselci unsurları ayıklayıp, Marksizmi daha analitik ve rasyonel bir temele oturtma iddiasıyla, 1980'lerde İngilizce konuşulan coğrafyada, özellikle Kuzey Amerika'da oluşturulmuş bir okuldur. G. A. Cohen, Jon Elster ve John E. Roemer bu yaklaşımın en iyi bilinen temsilcileridir. Bu grubun içerisinde yer alan düşünürler her konuda hemfikir değildirler. Zamanla bazıları, örneğin Jon Elster kendi düşüncelerini değiştirmiştir. Yine de, genel olarak onları ortak paydada tutan kimi argümanları sıralamak mümkün: En temelde, bu grubu bir araya getiren şey, kendi ifadeleriyle “zırva-olmayan bir Marksizm” ortaya koymaktır. Dolayısıyla, kendilerinden önceki Marksizm türlerini, başta da Ortodoks Marksizm veya klasik Marksizm olarak bilinen Marksizmi reddederler. Marx'ın felsefesinin ve ekonomi politişinin temelini oluşturan diyalektik, tarihselcilik ve emek değer kuramını “zırva” addederler (Cohen, 2000: xvii-xxviii). Analitik sıfatı da tüm bu bütünselci açıklamaları reddetmelerinden ileri gelir. Özellikle Elster başta olmak üzere Analitik Marksistler, tarihin motorunun sınıfların mücadelelerinden, yapılardan oluştuğu fikrinin karşısında yöntembilimsel bireyciliği benimserler. Tarihin rasyonelitesini değil, bireyin rasyonelitesini kabul ederler; ancak onların bu yöntembilimsel bireycilikleri, klasik iktisadın çıkarlarının farkında olan rasyonel birey anlayışına denk düşmemektedir (Elster, 1986: 22-31). Üretici güçlerin gelişmesiyle üretim biçiminin değişmesi, aslında bireylerin hep daha “ileri”, daha “insanca” bir iktisadi alt-yapıya doğru yönelmeleriyle gerçekleşir. Analitik Marksistleri en temelde Marksist yapan, sosyalizmin daha insanca, daha adil ve daha ileri bir üretim biçimi olduğuna inançlarıdır. Buna karşın, Analitik Marksistler, Marx'ın sömürü ve sınıf tanımlarını, daha temel olarak, emek-değer kuramını benimsememektedirler.

Bu çalışmada, neden klasik mantık yerine diyalektik işleyişin, neden salt maddecilik yerine tarihsel materyalizmin, doğanın ve tarihin ilerleyiş sürecini anlamak için gerekli olduğu tartışmasına girilmeyecektir. Marksizm içerisindeki kimi kavramlar, kimi düşünürler tarafından metafizik olarak nitelenip reddedilebilir ve hala Marksizm içerisinde kaldığı iddia edilebilir. Ancak artı-değer

sömürsünün kapitalizme içkin olduğunu kabullenmemek, kapitalizmin işleyiş yasalarını anlamamak ve dolayısıyla Ortodoks Marksizmin tamamen dışına düşmektir. Bu çalışmada, emeğin ürettiği artı-değerin kapitalizme içkin bir sömürü biçimi olduğunu ve kapitalizme karşı duruşun emek sömürsüne karşı çıkmaksızın mümkün olmadığını göstermeye çalışılmıştır.

Elbette Marx'ın kendi düşüncelerinden türetilen tek bir Marksizm türü yoktur. Günümüzde Marksizm toplumları ve ekonomileri anlamakta kullanılan veya tarihe ve mevcut toplumsal yapılara bir eleştiri sunan ya da politik bir ideal olarak benimsenen birbirinden farklı bakış açıların, kuramların, yöntemlerin veya felsefelerin adıdır. Dolayısıyla, Marksizm bugün çok geniş bir yelpazedir. Bu yelpazenin hangi ucunda duran kuramların daha Marksist sayılacağını, diğerlerinin daha az Marksist olacağını söylemek, epistemolojik olarak zor olduğu kadar, siyaseten de uygunsuz olabilir. Ancak herhangi bir düşünürün veya kuramın ardıllarında olduğu gibi, o düşünürün veya kuramın çekirdeğini oluşturan kavramlara, ilkelere, normlara veya ayırt edici analizlere bakılarak, ardıllarında o çekirdeğin korunup korunmadığı söylenebilir ve hangi ardılın öze daha uygun olduğu tespit edilebilir. Söz konusu Marksizm olduğunda da böyle yapılarak, Marx'tan sonra ortaya çıkan Marksizmler sınıflandırılmış, değişik adlar almış ve yelpazenin sağına ya da soluna konuşturulmuştur. Vrousalis, Analitik Marksistlerin Marksizmin koruyucu kemerinde yer aldığını iddia eder. Ona göre, Analitik Marksistlerin Marksist kurama yönelik eleştirileri ve kuram içerisindeki kimi temelden değişiklikleri, kuramın özüne zarar vermekten çok, onu güçlendirmiştir (Vrousalis, 2016: 1).

Analitik Marksistler de kendilerini Marksist yelpazenin liberalizme ve kapitalizme daha ılımlı bakan tarafında konumlandırırlar. Kapitalizme yönelik eleştirilerini çoğunlukla Marksizmden türetmelerine karşın, Marx'ın tarihi ve toplumların gelişimini açıklamaya yönelik yöntemini pek benimsemediklerini ifade ederler (Gordon, 1990: 57-59). Ayrıca, Analitik Marksistler kapitalizmin özüne dair bir eleştiriden çok, sistem içinden sistemi "daha iyi" veya "daha insanca" bir yönde geliştirmeye yönelik bir eleştiri sunarlar. Oysa bu çalışmada ortaya konulduğu üzere, Marx'ın kapitalizm eleştirisi, kapitalizmin özüne dairdir: Kapitalist üretim biçiminde sermayenin oluşturulması, arttırılması ve hatta korunması için artı-değere el konulması gerekir; bu da insan emeğinin sömürülmesidir. Bu nedenden ötürü, Analitik Marksistler, Marksizmden çok Eşitlikçi Liberalizme veya Cumhuriyetçiliğe daha yakın bir siyasi kuram sunmuş olurlar.

Analitik Marksistlerin, her konuda hem fikir olmadığı başta belirtilmişti. Sömürü konusunda ve kapitalizme alternatif arayışlarında da, Analitik Marksistler arasında farklı görüşler mevcuttur. Bu akımın başat temsilcileri olarak görülen, başta da belirtilen, üç ismin, yani sırasıyla Cohen, Roemer ve Elster'in kapitalist üretim biçimindeki sömürü olgusuna yaklaşımlarını ele alınacaktır. Onların sömürü meselesine analitik bakmaya çalışırken, gözden kaçırdıkları kimi noktaları ortaya

konacak, Marx'ın haklılığı kanıtlamaya çalışılacaktır. Ardından, artı-değere el koymanın kapitalist üretim biçimine içkin bir sömürü biçimi olduğu ve artı-değer sömürüsüne karşı çıkmaksızın Marksizmin sınırları içerisine dahil olmanın paradoksal bir durum yarattığı gösterilecektir.

DEĞERİ YARATAN NEDİR?

Analitik Marksistler, Marx'ın klasik iktisadın emek değer kuramını benimsediğini ancak bu emek değer kuramının hatalı bir iddiaya dayandığını söylerler (Elster, 1986: 64). Emek değer kuramı ilk olarak Adam Smith tarafından öne sürülmüş ve David Ricardo tarafından da kullanılmıştır: Malların değerini belirleyen şeyin o malın üretilmesi için gerekli emek zaman olduğunu gösteren ekonomik kuramdır. Emek gücü, meta üreten güçtür ve o metanın değeri ona harcanan emeğin zamanıyla ölçülür. Marx'ın bu kuramdan türettiği sömürü kuramına göre, işçi emeğiyle bir değer yaratır. Değeri yaratan yalnızca emektir (Marx, 2007: 180-183). Bu değer ürüne dönüştüğünde, o değer pazarda bir değişim değeri vardır. Örneğin, bir palto sekiz gömleğe veya 400 TL'ye eşittir. Dolayısıyla, değişim değeri görece bir niceliktir. Emek değer kuramına göre, bir metanın değişim değeri, toplumsal olarak gerekli emek miktarına göre değişir. Ancak, emekçi ürettiği ürünün değerinden, daha azını alır. Bir işçi, ürettiği değer veya meta için örneğin sekiz saat çalışmışsa, bu işçi, ancak iki saatinin karşılığını alabilir. Kalan altı saatin, giderler düşüldükten sonra, sermaye sahibinin cebine kalması, yani patronun işçinin ürettiği artı-değere el koyması sömürüdür (Cohen, 1998: 213-214).

G. A. Cohen, "emek değeri yaratır" ve "emeğin değeri, ürün değişime girdiği anda, o ürünün üretilmesi gereken emek zaman miktarı ile belirlenir" ifadelerinin çeliştiği söyler (Cohen, 1998: 214-216). Diğer bir ifadeyle, önceden üretilmiş bir ürünün şu anda piyasada bir değişim değeri yoksa o ürünün yaratılmasında kullanılan emeğin bir değeri yoktur (Cohen, 1998: 217-218). Analitik Marksistler, bu noktada, Marx'ın değeri mutlak addettiğini, işçinin ürettiği değer sabitmiş ve sanki patron bu sabit değer önemli bir kısmına el koyuyormuş gibi düşündüğünü söylerler. Cohen, Marx'ın "emek, değeri yaratır" önermesi yerine "emekçi emeğiyle ürünü yaratır ve bu ürünün pazarda bir değeri vardır" denilmesi gerektiğini savunur (Cohen, 1998: 219-220). İfadelerin değişmesi ufak bir mesele gibi görünse de, Marx'ın sömürü kuramını kökten değiştirmektedir. Analitik Marksistlere göre, işçinin emeğinin ve ürettiği ürünün değeri, patron ve işçi arasında saptanmaz; bu değeri nihayetinde belirleyen pazardır. Emek, değeri yaratmaz. Emekçi ürün yaratır ve bu ürün pazarda değerlendirilir. O halde, sömürü üretimde ortaya çıkmaz. Sömürü, işçinin ödenmemiş emeğine patronun el koyması değildir çünkü patron da, işçi de emeğinin değerinin pazardaki karşılığının ne olacağını bilmemektedir. İşçi ve patron, üretilecek ürünün henüz piyasadaki değeri belli olmadan bir anlaşma yaparlar ve işçinin alacağı ücret, ürünün değerinden bağımsız olarak belirlenir. Buna karşın, Karahanoğulları, emeğin değerinin

önceden bilinmemesi sorununa ince bir göndermede bulunur: Çağımızda, canlının genetik yapısı çözümlenip, tekrar edilebiliyorken, evrenin oluşumu aydınlatılabiliyorken, biz ekmeğin fiyatının seneye ne olacağını bilemiyoruz; insanlık bu “müthiş karmaşık” bilgiden mahrum (2011: 9). Dolayısıyla, emeğe piyasada dolaşıma çıkmadan harcanan zaman üzerinden değer biçilememesi pek de ikna edici görünmemektedir.

Cohen’a göre, kapitalist, işçinin ürettiği ürünün değerinin bir kısmına el koyar çünkü kapitalist üretim araçlarının sahibidir ve işçiyle bir sözleşme yapmıştır. Bu sözleşme adil midir? Cohen’a göre adildir ama adil olmayan, üretim araçlarının mülkiyetini kapitalistlerin ellerinde bulundurmasıdır. Köleci düzende, nasıl kölelerin sahibi olmak, ahlaken yanlışsa, kapitalizmde de, üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulundurmamak meşru değildir; ahlaken yanlıştır. Dolayısıyla, ona göre, sömürü ahlaki bir kavramdır ve sömürüye emek değer kuramıyla değil, ahlaken karşı çıkılması gerekir (Cohen, 1998: 234).

SÖMÜRÜ KAPİTALİZME İÇKİN Mİ?

Kymlicka, sömürünün birinden haksızca yararlanmak olduğunu ve her adalet kuramının kendi sömürü tanımı ve sömürüyü engellemeye dönük bir çözümü olduğunu öne sürer. Buna göre, günümüzde yaygın olarak kabul edilen liberal adalet kuramlarına göre, birisinden rızası dışında faydalanmak, onu sömürmekken, birisini sözleşme karşılığında bir işte çalıştırmak sömürü değildir (2006: 250-251). Kymlicka geleneksel Marksizmin sömürü anlayışı şu şekilde formüle eder:

1. Yalnızca emek değer yaratır.
  2. Kapitalist, ürünün değerinin bir bölümü alır.
- Bu yüzden de:
3. Emekçi yarattığından daha az değer elde eder.
  4. Kapitalist, emekçinin ürettiği değer bir bölümünü alır.

Dolayısıyla:

5. Emekçi kapitalist tarafından sömürülür. (Kymlicka, 2006; 251-252)

Emekçinin kapitalistler tarafından sömürülmesi, geleneksel Marksistler için kapitalizmin yıkılacak olmasının temelidir. Marx için sömürünün ahlaken yanlış olup olmaması tartışma konusudur. Marx, hukukun da verili üretim ilişkileri içerisinde tanımlandığını, bu nedenle, kapitalizme karşı çıkışın onun ahlaki ve hukuksal kavramlarıyla mümkün olmadığını belirtir. Marx’ın adalet bakışı tartışmalı olduğundan, bu çalışmanın sınırlarını aşacaktır. (İlgili tartışma için bakınız: Wood 1972, 1979; Husami 1978; Geras 1985, 1992; Buchanan 1979, 1982; Lukes 1985; Peffer 1990; vb.)

Genel olarak, Analitik Marksistler için, işçinin özerkliğinin olmaması, toplumsal yaşamda saygınlık bakımından patronla eşit olmaması, ürünün, toplumsal üretimin ve fırsatların eşit veya dengeli dağıtılmaması kapitalizmi adaletsiz kılar. Elster, sömürüyü kapitalistin ihtiyacı olandan fazlasını alması olarak tanımlarken (1986: s. 73), Roemer, üretim araçlarının eşit dağıtılmaması olarak tanımlamaktadır: Sömürü, üretim araçlarının özel mülkiyetiyle başlar; artı-emeğin veya artı-değerin bir başkasına aktarımı ile değil (1982: 136-137). Roemer artı-değer sömürüsünün Marx'taki anlamıyla üretim esnasında ortaya çıktığını söyler. Ancak Roemer sömürüyü emek değer kuramıyla açıklamayı reddeder. Marx'taki bu klasik tanımın yerine, sömürüyü üretim ilişkileri içerisinde anlamak gerektiğini iddia eder. İşçi sınıfı, üretim araçlarına sahip olmadığı için çalışma koşullarına razı olmak durumunda kalır; üretim araçlarına sahip olan sınıfın ayrıcalığını sürdürdüğü serbestilere sahip değildir. Bu nedenle, mülkiyetin yeniden dağıtılması, sömürüyü ortadan kaldırmanın yoludur (1982: 139-144).

Görüldüğü üzere Roemer adaleti, gelir ve kaynakların yeniden dağıtımıyla ilgili bir sorun olarak görmektedir. Başta belirtildiği üzere, Roemer'in sömürüye ve adalete yaklaşımı eşitlikçi liberallerle aynı temeli paylaşmaktadır. Üretim araçlarının özel mülkiyetinin sömürünün kaynağı olduğunu belirten Roemer, üretim araçlarının özel mülkiyetinin bütünüyle ortadan kalkması gerektiği düşüncesini savunmamaktadır. Bu nedenle de, kapitalizme yönelik eleştirileri, sistemin içeriden eleştirisiyle sınırlı kalmaktadır (Gordon, 1990: 28). Hatta Roemer, işçi ve kapitalist ayrımının yerine yoksul ve zengin ikiliğini koyarak, Marksist kuramın epey dışına düşmektedir. (Reiman, 1987:192)

Hem Elster, hem de Roemer için, emek, ürün ve işçi, üretim sürecinin farklı unsurlarıdır. Emek ve ürün pazarda ilişkilendirilirler; işçiye adeta bir makine gibi pazar ilişkilerinden dışlanır. İşçinin ürününün sahibi olmadığı açıktır ama emeğinin sahibidir (Marx, 2007: 508-515). Emeğini, bir bedel karşılığında satar. Onlara göre, ürünün değeri sabit olmadığı için, bu bedelin adil olup olmadığını işçinin alım gücüne bakarak söylenebilir (Elster, 1986: 100-101). Markette işçi söz sahibi değildir, pazarı o anlamda etkileyemez ancak pazar tarafından doğrudan etkilenir. Pazarda kendisi tüketicidir. Eğer kapitalist ona saygın bir yaşam sürebilmesi için gerekli alım gücünü sağlamıyorsa, işçi ve sermaye sahibi arasındaki anlaşma adaletsizdir. Kısacası, sömürü, onlara göre üretimde değil pazarda ortaya çıkar. İşçi pazarda üretici olarak ürünü üzerinde söz sahibi olamadığından ve de tüketici olarak yeterli alım gücüne sahip olmadığından mağdur konumdadır.

Cohen'ın aşağıda yer verilen iddiası son derece liberal bir varsayıma dayanmaktadır: Kapitalizmde işçiler, kendi özgür iradeleriyle, bir işte çalışıp çalışmama kararını verirler. Dolayısıyla, baştan ürettiklerinin tamamını alamayacaklarını bilerek, o çalışma koşullarına rıza gösterirler:

Marksistler, kapitalistlerin çalışan insanlardan emek zamanlarını çaldıklarını söylerler. Ancak, birinden, gerçekten ona ait bir şeyi

çalabilirsiniz. Bu yüzden Marksizmin kapitalist adaletsizlik eleştirisi, işçinin kendi emek zamanının gerçek sahibi olduğu anlamına gelir: Emeğiyle ne yapacağına başka kimse değil, o karar verecektir. Bu yüzden kapitalistin işçiyi sömürdüğü yönündeki Marksist değerlendirme, insanların kendi güçlerinin haklı sahipleri olduğu varsayımına dayanır (Cohen, 1990: 369).

Aslında Cohen, emeğini “belli bir kapitaliste satmak zorunda olmakla”, “herhangi bir kapitaliste satmak zorunda olmak” arasında fark olduğunu belirtir. İkisinde de kişi özgür değildir ancak özgür olma bakımından iki durum arasında bir derece farkı vardır (Cohen, 1992: 484). Önceki üretim biçimlerinden farklı olarak kapitalizmde işçi, emeğini kime satacağı konusunda özgürdür ve karşılığında ne alacağı hususunda da pazarlık gücü vardır. Cohen’ın atladığı şey, işçilerin kapitalizm koşullarında, ürettikleri değere el konulmasına rıza göstermekten başka seçenekleri olmadığıdır. Ortada bir sözleşmenin olması sömürünün olmadığını göstermez. Kapitalist bir sistemde, bir insan herhangi bir üretim aracının mülkiyetine sahip değilse, geçinmek için ya başka insanları yasadışı bir şekilde sömürmek ya da çalışmak, yani bir sözleşmeye imza atmak zorundadır.

Pettit, bir sözleşmenin şartlarını onaylamanın, o sözleşmeye ve koşullara rıza göstermenin her zaman özgür iradenin bir ifadesi olamayacağını ortaya koyar. İnsanlar tahakküm altındayken, özgürce karar veremezler. Tahakkümün görünür bir baskı olması gerekmez. Ekonomik sıkıntı çeken bir kişi de tahakküm altındadır. Ekonomik olarak zor durumdaki bir kişi, önüne konulan sözleşmeye imza atar, rıza gösterir ama bu o sözleşmeyi canı gönülden onayladığı anlamına gelmemelidir. Pettit’in ortaya koyduğu gibi, taraflar eğer sözleşmenin maddelerini belirleme gücüne sahip değillerse, bir taraf sözleşmeyi hazırlıyor ama karşı tarafa yalnızca onaylayıp onaylamama seçeneği düşüyorsa, bu ilişkide tahakküm vardır (Pettit, 1998: 93). Pettit’in de belirttiği gibi liberal düşünürler, rıza ve onay mekanizmalarının gerisinde yatan süreci görememektedirler. Tahakküm yalnızca fiziksel olarak şiddete maruz kalan kadınların, anne ve babalarının onların seçimlerini daraltan seçimlerini yaşamak zorunda kalan çocukların durumunda ortaya çıkmaz. Bir sosyal yardım görevlisinin insafına kalmış yoksul bir kişi veya patronun keyfi olarak hazırladığı sözleşmeye onay vermek durumunda kalan bir işçi de tahakküm altındadır (Pettit, 1998: 122).

Az gelişmiş kapitalist ülkelerde sömürü açıkça görülebilir: İnsanlar sözleşmeleri dışındaki saatlerde fazla çalışmak zorunda bırakılırlar, insani olmayan, sağlıksız koşullarda üretim yaparlar, aldıkları para insanca bir yaşam sürmelerine izin vermez, patronları tarafından aşağılanırlar ve hukuk izin verse bile, buna ses çıkaramazlar. Tüm adalet kuramları bu ve benzeri olguları karşısına alır. Ancak Marx, işçilerin sömürülmelerini yalnızca onlardan hukuka aykırı bir biçimde faydalanmaya indirgemez. Ona göre işçi ne kadar meta yaratırsa, kendisi de o kadar ucuzlar. Emek yalnızca meta üretmez, bir meta olarak işçiyi de üretir (Marx, 2000; 75).

Analitik Marksistler, sömürünün kapitalizme içkin olmadığını, sömürünün işçilerin zorla, kötü koşullarda çalıştırdığı, iş yerinde ezildikleri, haksız muameleye maruz kaldıkları durumda ortaya çıktığını söylerler. Bu anlayış, burjuva hukukundaki sömürü tanımının yinelenmesidir. Analitik Marksistler, kapitalizmin vahşi yönlerinin törpülediği, toplumsal refahın daha eşit ve daha adil pay edildiği bir toplumsal düzeni savunurlar. Ancak bu savunu, bu düşünceyi Marksist addetmeye yeter mi diye sormak gerekir çünkü kapitalizme bu tarz eleştiriler kapitalizmin içerisinden de yapılmakta ve daha “adil” bir kapitalist üretim biçimi kapitalizm savunucuları tarafından da kurgulanabilmektedir (Bakınız Rawls, 1971; Dworkin, 1978; Pettit, 1998; vb.). Oysa Marksizmi herhangi bir sosyal kuramdan ayıran şey, kapitalist sömürünün bir bireyin diğer bireyleri adaletsiz bir şekilde kullanmasından daha fazlası olduğunu ve bu üretim biçimine özgü olduğunu ortaya koymasındır. Diğer bir ifadeyle, artı-değer sömürüsü, kapitalist sermaye birikimi için olmazsa olmazdır ve sömürünün kapitalizme içkin olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Ayrıca Marx, kapitalizmin sermaye birikiminin temelini yalnızca artı-değerle de açıklamaz. Kapitalizmin tarihine baktığımızda da, kapitalist sermaye birikiminin sömürü üzerine kurulduğu görülecektir. Bugün hukukta geçen sömürünün sözcük anlamına uygun bir şekilde kapitalist sömürünün gerçekleştiğinin pek çok örneği mevcuttur. Fetihler, köleleştirme, gasp, kolonizasyon ve benzeri haksızlıkla, kelimenin tam anlamıyla, kapitalizmin sömürü üzerinde yükselip, geliştiğini gösterir (Akt., Kymlicka, 2006: 264).

SÖMÜRÜ NASIL HESAPLANIR?

Elbette, ürünün değeri, Analitik Marksistlerin ortaya koyduğu üzere, sabit değildir. Ancak onların iddiasının tersine, yine de değeri yaratan emektir; pazar veya piyasa değeri. Emekçi, emeğiyle değer yaratır ve değer metada cisimleşir. Her üzerinde emek harcanan şey meta değildir, bir değişim değeri olmalıdır. Bu değişim değeri, değerini ifade etme yoludur. Herhangi bir malın değerinin büyüklüğünü, toplumsal olarak gerekli-emek miktarı veya onun elde edilmesi için toplumsal olarak gerekli emek zamanı belirler. Ama bu gerekli emek zamanı emeğin üretkenliğine bağlıdır. Bu üretkenlik, işçilerin ortalama beceri düzeyi, biliminin ve teknolojinin durumu, bu bilgiyi pratikte uygulama derecesi, üretimin toplumsal örgütlenmesi üretim araçlarının boyutları ve etkililiği gibi unsurlara bağlıdır (Marx, 2007: 508-515). Karahanoğulları, metanın değerinin nasıl hesaplandığını şu şekilde açıklar:

Metanın değeri, üretimde çalışan emek gücü ile birlikte üretimde kullanılan sermayenin bileşiminden oluşur. Bu cansız emeğin nihai ürünün değerine katkısı, üretimde kullanılan aramalarının (döner sermayenin) ve üretim sırasında yıpranan sermaye mallarının (sabit sermayenin) taşıdığı emek

değer kadardır (bu nedenle değişmeyen sermaye olarak da adlandırılır) (2011: 13-14).

Kapitalist üretimde, ortaya çıkan meta, üzerinde harcanan emek miktarına göre bir değere sahiptir. Ancak üzerinde harcanan emeğin değeri, bu emeği harcayanlara, yani işçilere tam olarak ödenmemektedir. Emekçi, gerçekleştirdiği emeğin sadece bir kısmı karşılığında ödeme alıyor, kalan kısmında ise kapitaliste çalışmış olur. Bu kalan kısma artı emek veya değer karşılığı olarak artı-değer denilir. Piyasa, değişim değerine sahip olan emeğin hedefine ulaşmasını sağlar. Piyasa, yeni bir değer veya artı-değer üretmez; sadece üretilmiş ürünün el değiştirmesini sağlar. Artı-değeri üreten de emektir. Marx'a göre ne değer ne de artı-değer sabittir, ikisini de kesin olarak hesaplamak mümkün değildir (Marx, 2007: 511). Bu noktada, değer ile fiyat arasındaki ilişkinin doğrudan bir belirlenme ilişkisi olmadığı vurgulanması gerekmektedir çünkü fiyatları belirleyen tek etmen metaların değeri değildir. Fiyatların belirlenmesinde piyasa dolayımından geçen karmaşık bir ilişki söz konusudur. Ürünün piyasa değeri, toplumun o dönem içerisinde bulunduğu koşullar tarafından belirlenirken, artı-değerin ne kadarına el konulacağı sınıf mücadeleleriyle belirlenir. (Kaldı ki, sözleşmelerin yapılmadığı dönemlerde, köleler emeklerinin karşılığını almayı talep etmeyi akıllarından bile geçirmiyorlardı, bu durumda kölelerin değer yaratmadığı söylenebilir mi?)

Elbette ki, piyasa koşullarında, fiyat ve değer arasında doğrusal bir ilişki yoktur. Pazardaki mübadele, kapitalizmde mantıksız hale gelmiştir. Değişimin kendisindeki eşitsizlik parayla gerçekliğe bürünür. Ancak, Marx'a göre, olması gereken bu değildir. Analitik Marksistler kapitalizmin emeğe ve değere atfettiği anlamlar üzerinden bu kavramları analiz etmeye çalışırlar. Oysa Marx için, kapitalizm emeği ve emeğin değerini metalaştırır. En temelde karşı çıkılması gereken husus budur. Dolayısıyla, Marx'ı onun bizzat karşı çıktığı bir kavram setiyle, sanki Marx da bu kavram setini kullanıyormuş gibi eleştirmeleri, en hafif tabiriyle, Marx'a yapılmış bir haksızlıktır.

Kölenin bütün emeği, karşılığı ödenmemiş emek olarak görünür. Ücretli-emekte ise, tersine, artı-emek ya da ücreti ödenmemiş emek bile, karşılığı ödenmiş emek gibi görünür. ...ücretli işçinin karşılığı ödenmeyen emeğini, para ilişkisi gözlerden gizler. ...Aslında varolan ilişkilerin görünmez hale getirilmesi bir yana bir de bunları tepetaklak gösteren bir görünüm şekli, hem emekçinin hem de kapitalistin her türlü yasal kavramlarının, kapitalist üretim tarzının her türlü şaşırtmacalarının, özgürlük adına bütün gözboyamalarının, vülger iktisatçıların çeşitli maruz gösterme gevezeliklerinin temelidir (Marx, 2007: 513)

Kısacası, Marx'ta sabit olan değer değil, üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduranların, emeklerini satanların ürettikleri değerlerin bir kısmına el koymalarıdır. Burada Analitik Marksistler de, Marksist olmayan iktisatçılar gibi, üretim sürecini parçalarına ayırıp, örneğin makine ile yapılan üretimde işçinin harcadığı zaman daha az olacağı için, emek zamanının hesaplanmasının sömürü ile

ilişkisi olmadığını iddia etmektedirler. Oysa bu düşünüş biçimiyle, o makinenin de bir emek ürünü olduğunu gözden kaçırıyorlar. Meta, hem ölü emek hem de canlı emek barındırır. Marksizmi, Marksizm kılan tüm ilişkileri bütüncül bir süreç içerisinde ele alabilmesidir. Kapitalizmi kapitalizm kılan ise, artı-değere el konulması, yani sömürüdür. Kar elde etmek, sermaye biriktirmek için emek sömürüsü şarttır (Marx, 2007: 512).

Dolayısıyla, Elster'in dediği gibi, ihtiyacından fazlasını almayan bir kapitalist, kapitalist olamaz. Roemer'in iddiası ise, kapitalizmde üretim araçları eşit bir şekilde dağıtılmadığı için, yani işçiler, eşit koşullarda hayata başlamadıkları için kapitalizmin adil olmadığıdır. Oysa her sınıflı sistemde, kapitalizm de dâhil, üretim araçları zaten eşitsiz dağılır. Sadece bu eşitsiz mülkiyet sömürüyü yaratamaz. Ortada üretilen bir şey olmalı, örneğin kapitalizmde bu eşitsiz dağılımdan karlı çıkanlar işçi kullanarak onun artı-emek zamanına el koymalıdır. Kısacası sadece üretim araçlarının mülkiyeti değil bu üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmayanların da birer işçi olarak üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanların yanında çalışmaları ve değer/meta üretmeleri gerekir. Elster, zaten zaman içerisinde sosyalizm seçeneğinden vazgeçmiş ve devlet kapitalizmini benimsemiştir (1986: 96-101).

Sömürü, artı-değere el konulması olarak tanımlanmadığında; daha ziyade, işçilerin kötü koşullarda çalışması, adil olmayan sözleşmelere imza atmak zorunda bırakılmaları, demokratik olmayan karar mercileri altında ezilmeleri, ürünlerine yabancılaşmaları, ağır çalışma saatleri gibi kapitalizmin ahlaken yanlış uygulamaları olarak anlaşıldığında, sömürünün olmadığı iyi kapitalizm de mümkün hale geliyor. "Emek-değer kuramı yoktur; artı-değer yoksa sömürü yoktur; sömürü yoksa kapitalizmin çöküşü yoktur" (Gordon, 1990: 13). Ayrıca, sosyalizmin kapitalizm karşısında bir alternatif olarak durması, oyun kuramının bireylere sunduğu en rasyonel seçenek olmasının ötesinde, bireylerin seçimlerinden ve eylemlerinden daha geniş yapısal bir dönüşümün sonucu olacaktır.

SONUÇ

Sömürü kavramı, denildiği gibi, günümüzde bütün adalet kuramlarının mücadelesinin ana odaklarından birisidir. Marksizmin bir adalet kuramı olarak görülüp, görülemeyeceği tartışmasına bu makalenin sınırları içerisinde yer verilmemiştir. Ama Marksizmin sömürü olgusuna karşı çıkışı ister adaletle ilişkin bir talep olarak görülsün, ister iktisadi bir çözümün başlangıcı addedilsin, sömürüye bir şekilde karşı çıkmak gerekmektedir. Ancak bunun için sömürü olgusunun içerisinde doğup, büyüdüğü koşulları doğru tespit etmek gerekir. Marx'ın ortaya koyduğu üzere, kapitalist sermaye birikimi hâlihazırda sömürgecilik faaliyetleri üzerine kuruludur. Sömürülen bölgelerdeki tüm kaynaklar Avrupa'ya taşınmıştır ve bu sayede kapitalizm Avrupa'da güçlenmiştir. Marx'ın buraya kadarki tespitine karşı çıkmak mümkün değildir. Ancak sonrasında,

kapitalist üretim sürecinde, artı-değere el konulmasının sömürü olarak adlandırılması görüldüğü gibi tartışmalara neden olmuştur. Ancak bu çalışmada, artı-değer sömürüsünün de kapitalizme içkin olduğu ortaya konmuştur.

Analitik Marksistler, Marksizmin çekirdeğini oluşturan artı-değer sömürüsü kavramını, liberal bir bağlamda ele alarak yeniden değerlendirmişlerdir. Öncelikle, Analitik Marksistlerin sömürü kavramına yaklaşımlarını, çağdaş liberal düşünürlerinkinden ayırmak zordur: Kapitalizm, işçiye insanca koşullarda yaşama imkanı sunmaz, üretimin karar mekanizmalarında işçilerin söz hakları yoktur, çalışma yaşamında tahakküm altındadır, toplumsal yaşamda mağduriyetleri vardır... İşçi sınıfının yüz yüze olduğu tüm bu adaletsizlikler elbette ki onların sömürüldüklerini, daha adil koşullarda yaşamaları gerektiğini ortaya koyabilir. Ancak Marx'ın kuramının işaret ettiği bundan çok daha fazlasıdır. Marx sömürünün kapitalist üretim biçiminde artı-değer sömürü olduğunu belirtir ve kapitalist sermaye birikimi bu artı-değer sömürüsüne yaslanmaktadır. İşçi emeğiyle değer yaratır ama ürettiği değer kendisine geri dönmez, sermayedarın sermaye birikimine katkı sağlar. İşçilerin yaşamda karşılaştıkları adaletsizlikler, sistemin çarpık işleyişinin tali sonuçları olabilirken, artı-değer sömürüsü kapitalizmin işleyiş mekanizmasının kalbinde yer almaktadır. Bu nedenle, Marx'ın sömürü kavramını dışarıda bırakarak, "sağduyuya uygun" bir Marksist kuram oluşturma denemesi en başından Marx'ın kuramının uzağına düşer.

Ayrıca, Analitik Marksistler Marx'ın sömürü kavramının mantık hataları içerdiğini savunmaktadırlar ancak bu iddialarını temellendirirken, yine liberal "terminolojiye" başvurmaktadırlar. İşçinin yarattığı değer ile piyasada belirlenen değeri karıştırmakta ve birbirinin yerine kullanabilmektedirler. Etrafımızda gördüğümüz insan yapımı her şey bir değerdir. İçinde bulunulan koşullara göre, işçinin yarattığı değer karşılığında aldığı değer farklılık gösterir. Ama değeri yaratan, üreten işçidir. Bu gerçek değişmez. Yapılan sözleşmeler, işin piyasa değerini belirleyebilir, ama işin değersiz olduğunu göstermez.

Analitik Marksistlerin, devrim için mücadele etmenin rasyonel nedenlerini ortaya koyma çabaları ve Marksizmi bu doğrultuda bir sosyal kuram olarak yeniden yorumlamaları Marksizme önemli bir katkıdır. Analitik Marksistlerin de vurguladığı üzere, yabancılaştırmanın, her tür eşitsizliğin ve sömürünün ortadan kalkması için, üretim araçlarının özel mülkiyetinin ortadan kalkması gerekmektedir. Ancak sömürü kavramının üretimden dışlanması ve toplumsal bir eşitsizlik sorununa indirgenmesi, Marksizmin özüne zarar vermektedir. Sömürü, bölüşümden daha temel bir yerde, üretimde başlar ve elbette toplumsal ilişkilerin geri kalanında yeniden üretilir.

KAYNAKÇA

Cohen, G. A. (1989). *History, labour and freedom: Themes from Marx*. Oxford: Oxford University Press.

Cohen, G. A. (1990). Marxism and contemporary political philosophy, or why Nozick exercises some Marxists more than he does any egalitarian liberal. *Canadian Journal of Philosophy*, 16: 363-387.

Cohen, G. A. (1992). Capitalism, Freedom, and the Proletariat. Will Kymlicka (der.) *Justice in Political Philosophy*, vol. I. İngiltere: Edward Elgar Publishing Limited.

Cohen, G. A. (2000). *Karl Marx's theory of history: A defense*. Genişletilmiş baskı. Princeton: Princeton University Press.

Dworkin, R. (1978). Liberalism. S. Hamshire (der.), *Public and private morality*. Cambridge: Cambridge University Press.

Elster, J. (1985). *Sour Grapes*. Cambridge: Cambridge University Press.

Elster, J. (1986). *An Introduction to Karl Marx*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gordon, D. (1990). *Resurrecting Marx: The analytical Marxists on freedom, exploitation, and justice*. New Brunswick & London: Transaction Books.

Karahanogulları, Y. (2011). Emek değer kuramı ve kapitalizmin krizi. *Devrimci Marksizm*. 15: 9-31.

Kymlicka, W. (2006). *Çağdaş siyaset felsefesine giriş*. 2. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Marx, K. (2000). *1844 El Yazmaları*. Murat Belge (çev.) İstanbul: Birikim Yayınları.

Marx, K. (2007). *Kapital: Kapitalist üretimin eleştirel bir tahlili*. Alaattin Bilgi. (Çev.) Ankara: Sol Yayınları.

Pettit, P. (1998). *Cumhuriyetçilik: Bir Özgürlük ve Yönetim Teorisi*. Abdullah Yılmaz (çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Londra: Oxford University Press.

Reiman, J. (1987). Exploitation, Force, and the Moral Assessments of Capitalism: Thoughts on Roemer and Cohen. Will Kymlicka (der.) (1992) *Justice in Political Philosophy*, vol. II. İngiltere: Edward Elgar Publishing Limited.

Roemer, J. E. (1982). Property relations vs. surplus value in Marxian exploitation. Will Kymlicka (der.) (1992) *Justice in Political Philosophy*, vol. II. İngiltere: Edward Elgar Publishing Limited.

Vrousalis N. (2016), "Analytical Marxism." Thompson W. (Ed.) *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. Oxford: Oxford University Press. 1-26.